

bija nozīmīga jaunu materiālu prezentācija plašākam interesentu lokam. Referentu veikto materiālu vākumu un pētījumu secinājumus varēs izmantot, kad nākotnē tiks rakstīts kāds lielāks apkopojošs darbs par Rīgas vēsturi.

Latvijas vēstures institūts sirsnīgi pateicas Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja direktorei Klārai Radziņai un muzeja darbiniekiem par kongresa sekcijas norises vietas nodrošināšanu un lielo organizatorisko atbalstu.

Ieva Ose

APVIENOTĀ PASAULES LATVIEŠU ZINĀTNIEKU 3. KONGRESA UN LETONIKAS 4. KONGRESA SEKCIJA “NACIONĀLĀ IDENTITĀTE UN VALSTISKUMA PROBLĒMAS 19.–21. GS.”

25. oktobra rītā līdz ar pārējām Apvienotā Pasaules latviešu zinātnieku 3. kongresa un Letonikas 4. kongresa “Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte” sekcijām Latvijas vēstures institūta zālē darbu sāka arī sekcija “Nacionālā identitāte un valstiskuma problēmas 19.–21. gs”. Atklājot sekcijas darbu, institūta direktors Dr. hist. Guntis Zemītis ievadrunā atzīmēja gan pasākuma kopējo vērienīgumu un nozīmi, gan arī šeit apskatāmā perioda tematisko daudzveidību. Pieteiktās programmas referātu klāsts patiešām bija plašs un visnotaļ iespaidīgs. Sekcijas darbu vadīja Dr. hist. Daina Bleiere.

Pirmais referēja Dr. habil. art. Ojārs Spārītis, pievēršoties 19. gadsimta latviešu mākslinieka Artura Baumaņa daiļrades slēptajiem patriotiskajiem motīviem uz sava laika glezniecības kopainas fona. A. Baumanis, iespējams, uzskatāms par daudzu nacionālās glezniecības tradīciju pamatlicēju, jo viens no pirmajiem centās atveidot patiesu un nevācisku tautas pagātnes tēlu.

Dr. habil. hist. Jānis Bērziņš sniedza pārskatu par latviešu deputātu darbību I un II Krievijas Valsts domē, norādot, ka tā bija pirmā reize Latvijas vēsturē, kad tik lielai tautas daļai bija dota iespēja vēlēties. Pirmajā domē par deputātiem kļuva 12 latvieši, kas lielākoties izvēlējās atbalstīt kadetu partiju, lai gan ieturēja no tās atšķirīgu nostāju jautājumā par Baltijas tiesībām un autonomiju.

Dr. hist. Līga Lapa parādīja 1906. gada Vidzemes un Kurzemes revolucionāro kaujinieku darbības patiesi biedējošo raksturu, kas izpaudās absolūtā vienaldzībā pret līdzpilsoņu dzīvību. Gada laikā šo revolucionāru laupīšanas uzbrukumu rezultātā kā gadījuma upuri gāja bojā 44 privātpersonas un vēl 14 tika ievainotas. Kopumā togad notika vairāk nekā simts uzbrukumu valsts amatpersonām un privātuzņēmumiem gandrīz vienīgi ar nolūku nolaupīt naudu.

Dr. hist. Ēriks Jēkabsons runāja par latviešu tautības virsniekiem cariskās Krievijas armijā. Pavisam līdz impērijas sabrukuma brīdim šādu cilvēku

bija ap 600, ieskaitot sešus ģenerāļus. Pretēji pieņemtajiem aizspriedumiem viņi lielākoties bija izglītoti ļaudis un veidoja ļoti būtisku latviešu inteliģences daļu, lai gan pēc ilgjiem gadiem svešumā nereti sāka aizmirst dzimto valodu. Sākoties Pirmajam pasaules karam, no 40 tūkstošiem Krievijas armijas virsnieku 400 bija latvieši, kas bija liels skaits salīdzinājumā ar lietuviešiem, kuriem tādu gandrīz nebija.

Dr. phil. Juris Prikulis apskatīja četrus pazīstamu latviešu sabiedrisko darbinieku – Friča Veinberga, Jāņa Krodera, Jāņa Čakstes un Kārļa Ulmaņa 1905.–1906. gada izteikumus par Latvijas autonomiju, izskaidrojot šo uzskatu izcelsmi, sekas un rezultātus revolucionāro notikumu kontekstā, uzskatāmi parādot, cik dažādi patiesībā bija šie ļaudis.

Dr. hist. Uldis Krēsliņš raksturoja latviešu pilsonisko partiju un to ideoloģijas nacionālās sastāvdaļas izveidošanās apstākļus. 1917. gada martā radās sešas latviešu pilsoniskās partijas, kas visas deklarēja savu latviskumu, taču to nacionālais moments izpaudās tikai runās, nevis darbībā. Sākotnēji nacionālais aspekts Latvijas politikā aprobežojās vien ar izvēli starp latviešu un minoritāšu pārstāvjiem. Stingrāku nacionālo nostāju pilsoniskās partijas sāka ieturēt ne agrāk par 1917. gada oktobri.

Vineta Vilcāne iztirzāja Preiļu sabiedrisko un kultūras dzīvi 1928.–1940. gadā, galvenokārt pievēršoties pilsētas latviešu un krievu kopienu aktivitātēm. Pilsētas sabiedrisko dzīvi noteica pēc iedzīvotāju iniciatīvas veidotas biedrības, jo pašvaldībai šādam nolūkam līdzekļu nebija.

Arturs Žvinklis iepazīstināja klātesošos ar parlamentārās sistēmas sovetizācijas apstākļiem 1940. gadā. Tautas Saeimas vēlēšanas 1940. gada jūlijā notika pēc Ulmaņa likumdošanas, kur Saeimas vietā likumdevējas tiesības bija Ministru kabinetam. Daudzi kandidātu sarakstā uzrādītie “strādnieki” izrādījās dažāda līmeņa komunistu funkcionāri. Būdam latviskākā no visiem mūsu parlamentiem, Tautas Saeima darbojās īpatnējā stilā, neveidojot likumdošanas komisijas.

Dr. hist. Dzintars Ērglis apskatīja kādu traģikomisku 1940. gada vasaras īpatnību – pārpratuma arestus, kad padomju represīvās iestādes aizturēja ar lietu nekādi nesaistītus cilvēkus, kuriem bija vien tāds pats vai ļoti līdzīgs vārds un uzvārds kā apsūdzētajiem. Pavisam šodien ir zināmi deviņi šādi pārpratuma aresti, turklāt vairākums nevainīgi aizturēto bija ļaudis ar kreisiem uzskatiem. Pēc vairākām cietumā pavadītām nedēļām vai mēnešiem viņi visi, izņemot vienu, tika atbrīvoti, parakstot solījumu nevienam nestātīt par notikušo.

Dr. hist. Edvīns Evarts izvērtēja vācu okupācijas laika tiesu varu Latvijas ģenerālapgabala teritorijā. Pirmie jaunās varas rīkojumi par tiesu kārtību Ostlandē un Latvijā nāca 1941. gada oktobrī. Latvijā tika piemēroti vācu likumi, kas tautai nebija zināmi. Speciālistu trūka tiktāl, ka 1942. gada jūlijā Aizputes apriņķī vairs nebija atrodams neviens profesionāls jurists. Latviešu tiesu darbu kontrolēja vācu tiesas, kur drīkstēja strādāt tikai valstsvācieši.

Zigmārs Turčinskis deva īsu ieskatu pēckara nacionālo partizānu kustības izpētes gaitā, raksturojot tās pirmsākumu ap 1994. gadu un Dr. habil. hist. Heinriha Stroda un citu autoru ieguldījumu pētniecības darbā, kā arī paša padarīto minētajā jomā.

Dr. hist. Kārlis Kangeris uz jaunu dokumentu bāzes sniedza ziņas par 1944. gadā no Latvijas uz Vāciju evakuētajiem un aizbēgušajiem cilvēkiem. Viņš jau pirms 23 gadiem sācis strādāt pie minētās problēmas un nonācis pie secinājuma, ka šis skaitlis bija aptuveni 183 000 cilvēku, kas ir mazāks nekā līdz šim literatūrā sastopamie aprēķini. Nacisti evakuāciju no Latvijas uz Vāciju uzsāka plānot jau 1944. gada februārī, bet reāli tā sākās tikai 1944. gada augustā. Galvenās izbraukšanas vietas bija Rīgas, Liepājas un Ventspils ostas. Bez tam līdz 1944. gada oktobrim pastāvēja arī iespēja nokļūt Vācijā pa zemesceļu, t.i., ar vilcienu, mašīnu vai pajūgu. Referents uzsvēra, ka nav iespējams pasacīt, cik šo ļaužu vidū bija brīvprātīgo bēgļu un cik piespiedu kārtā uz Vāciju aizvesto.

Juris Pavlovičs, salīdzinot interregnuma problēmas Latvijā, ienākot nacistiskās Vācijas karaspēkam 1941. gadā un Sarkanajai armijai 1944.–1945. gadā, secināja, ka kopīgā, izņemot atkāpjošās armijas rindās valdošo paniku, bija ļoti maz. 1944. gadā praktiski nekāda bezvaras perioda nebija. Padomju režīmam 1944. gada vasarā un rudenī pietika cilvēku, lai uzreiz pēc militāristu ienākšanas Latvijā tiktu atjaunota arī civilā vara, un nekādu ekscesu, izņemot vācu armijas atstāto noliktavu izlaupišanu, nebija. Izņēmums šajā ziņā nebija arī 1945. gada maijs Kurzemē.

Dr. hist. Rudīte Viksne savā referātā pievērsās reliģisko konfesiju vajāšanai 1954.–1965. gadā. Padomju vara arī šajā laika posmā turpināja propagandēt, ka reliģija ir naidīga darbaļaudim, un visbīstamākā Latvijā tai šķita katoļu baznīca. Tika slēgti pilnīgi visi katoļu klosteri. Daudzas nelielas visu konfesiju lauku draudzes uzlikto nodokļu dēļ bija spiestas likvidēties, un to telpas vietējā vara turpmāk izmantoja dažādiem saimnieciskiem mērķiem. Antireliģiskā politika mīkstinājās tikai pēc Ņikitas Hruščova noņemšanas no amata 1964. gadā.

Dr. hist. Daina Bleiere detalizēti analizēja kultūras politiku Padomju Latvijā. Viņa uzsvēra, ka, lai gan par kultūras darbinieku likteņiem ir ļoti daudz literatūras, kultūras politika tajā atspoguļota minimāli. Kultūras politikas uzdevums bija radīt gan jaunu padomju cilvēku, gan jaunu padomju inteliģenci. Tomēr padomju birokrātiskā politika un tās pielietojums konkrētā ierēdņa – ierindas izpildītāja rokās bija divas dažādas lietas. Vieni aktīvi centās ar kultūras politiku saistītos lēmumus izpildīt, otri tiem pretojās, bet trešajiem bija vienalga.

Lilīta Vanaga iepazīstināja ar Latvijas administratīvo novadu vēstures pētniecības problēmās, bet Dr. hist. Anete Karlsone aplūkoja, kā no 20. gadsimta sākuma līdz 1926. gadam veidojās tautastērps un kāda bija indivīda loma šajā procesā.

Dr. hist. Ineta Lipša referēja par seksualitāti un latviešu nacionālismu Pirmā pasaules kara un Latvijas Atbrīvošanas kara laikā. Tā laika presē latviešu sievietes, kuras izklaidējās ar ienaidnieka armijas karavīriem, tika dēvētas par nācijas nodevējām. Tāpat avīzēs tika sprediķots, ka pat Latvijas lauku apvidi vairs nav tikumīgi. Galvenie moralizētāji bija aizmugures drošībā sēdošie skribenti. Jāatzīmē, ka daudziem klausītājiem nezināmas bija autores sniegtās ziņas par Pirmā pasaules kara laikā vācu okupētajā Kurzemē pastāvošajiem militārajiem atklātajiem namiem.

Ph. D. Maija Runcis (Zviedrija) stāstīja par sociālistisko ģimenes politiku un latvisko ģimeņu tradīciju Padomju Latvijā. Izbrīnu izsauca referentes apgalvojumi par sieviešu ļoti grūto stāvokli padomju laikā salīdzinājumā ar pirmskara Latviju un daudzu ģimeņu neiesaistīšanos padomju ideoloģijas konstrukcijās, kā arī avoti, uz kuriem tika izdarīti šādi secinājumi.

Dr. hist. Aija Jansone informēja par trimdas daļamatniecības procesiem un centieniem saglabāt latvisko identitāti Lielbritānijā kopš 1949. gada. Emigrācijā rīkotajās izstādēs apskatei tika izlikti neliela izmēra darbi, kas bija tapuši no darba un ģimenes rūpēm brīvajā laikā. To visu ietekmēja autoru zināšanu līmenis, emocionālā slodze un politiskie apstākļi. Savukārt Lāsma Reinvalde deva konspektīvu ieskatu latviskās etniskās identitātes izpaušmēs materiālajā kultūrā, sīkāk izvērtējot ornamentus.

Sekcijas darba noslēgumā D. Bleiere solīja, ka referāti tiks publicēti, un tādējādi lasītāji varēs iepazīties ar saturīgajiem un interesantajiem autoru darbiem visā pilnībā.

Dzintars Ērglis, Juris Pavlovičs

APBALVOJUMI UN ATZINĪBAS

Par mūža ieguldījumu etnogrāfijas zinātnes attīstībā Latvijā, tās pētniecisko rezultātu popularizēšanā pasaulē, tautas atmiņas saglabāšanā un nodošanā nākamajām paaudzēm etnogrāfe Dr. habil. hist. **Linda Dumpe** apbalvota ar Atzinības krusta IV šķiru.

*

Eiropas Zinātņu un mākslas akadēmijas mazo Feliksa balvu saņēmis arheologs **Roberts Spīrgis** par grāmatu “Bruņrupuču saktas ar krūšu važiņrotām un lībiešu kultūras attīstība Daugavas lejtecē 10.–13. gadsimtā”.

